

УДК 94:[355.48:070"Діло"](439+437:477.87)"1939"
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2025.59.13710>

ВІЙНА УГОРЩИНИ ПРОТИ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ У ВИСВІТЛЕННІ ГАЗЕТИ “ДІЛО”

Віктор ГОЛУБКО

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра історичного краєзнавства
вул. Університетська 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: vholubko@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0001-9040-4516

Агресія Угорщини проти Карпатської України у березні 1939 р. стала прологом Другої світової війни. Угорсько-українська війна викликала значний резонанс у тогочасних міжнародних відносинах на європейському континенті й остаточно зруйнувала версальську систему договорів, а як наслідок внесла суттєву корекцію у сфері військово-політичного протистояння між державами. Проблеми міжнародних відносин, наростання загрози вибуху нової світової війни стали провідними темами європейської преси. Єдиною українською газетою, яка найповніше висвітлювала генезу, а потім і перебіг угорсько-української війни була газета “Діло”. Її редакція ґрунтовно висвітлювала політичні, ідеологічні та військові аспекти цього конфлікту, аналізувала його роль у загальноукраїнському контексті визвольної боротьби, з’ясовувала причини поразки Карпатської України у збройному протистоянні з Угорщиною та її уроки.

Ключові слова: Карпатська Україна, угорсько-українська війна, “Карпатська Січ”, Угорщина, Чехословаччина, Польща, газета “Діло”, Мюнхенська угода, Віденський арбітраж, Друга світова війна.

Постановка проблеми. Розв’язання у березні 1939 р. Угорщиною війни проти Карпатської України викликає прямі аналогії із сучасними подіями, коли йдеться про агресію Російської Федерації проти України, а тому є актуальною темою і становить науковий інтерес. Найперше це стосується того, що агресора, який поставив своєю ціллю поневолити сусідню країну не можна умиротворити ані поступками, ані благими намірами задля збереження миру відмовитись від опору його загарбницьким діям. Відтак жертва агресора має максимально використовувати увесь арсенал доступних засобів, щоб всебічно посилити свою обороноздатність. Чи був свідомий цього уряд Карпатської України, який у реаліях кінця 1938 – початку 1939 р., досягнувши її автономного статусу за короткий час уже очолив цілком суверенну державу й взяв на себе відповідальність щодо захисту її незалежності від зазіхань хортистської Угорщини? На ці питання можна знайти відповідь проаналізувавши матеріали часопису “Діло” за жовтень 1938 – березень 1939 рр.

Мета статті. На сьогоднішній час історія Карпатської України, зокрема епізод її боротьби проти угорської збройної агресії у березні 1939 р. знайшла непогане висвітлення в українській історіографії¹. Найдетальніша бібліографічна інформація з даного питання зібрана у монографії М. Вегеша і С. Федаки². Проте вартує більшої уваги висвітлення угорсько-української війни у тогочасному українському інформаційному просторі. Мабуть найповніше це робила львівська газета “Діло”, яка мала зв’язки із впливовими європейськими редакціями, а також користувалась інформацією, що надходила від власних кореспондентів, а також приватними каналами. Тому її матеріали послужили основною джерельною базою для написання статті. Її метою є аналіз найхарактерніших публікацій газети: редакційних статей, журналістських репортажів, хронікальних повідомлень, оглядів європейської преси, у яких редакція “Діла” формувала власне бачення подій війни, її військово-політичні аспекти у локальному, загальноукраїнському і європейському контекстах.

¹ Петро Стерчо, *Карпато-Українська Держава. До історії визвольної боротьби карпато-українців у 1919–1939 роках* (Репр. вид. Львів: За вільну Україну, 1994); Августин Штефан, *Августин Волошин. Президент Карпатської України* (Торонто: Карпатський дослідний центр, 1977); Микола Вегеш і Володимир Задорожний, *Велич і трагедія Карпатської України: історико-популярний нарис* (Ужгород: Закарпатське товариство «Знання», 1993); Микола Вегеш, *Карпатська Січ: сторінки історії (1938–1939 рр.)* (Ужгород: УжНУ, 1996); Олександр Пагіря, *Карпатська Січ: військове формування Карпатської України* (Київ: Темпора, 2010); Олександр Пагіря і Микола Посівнич, “Гібридна війна Угорщини та Польщі проти Карпатської України у 1938–1939”, *Український визвольний рух* 21 (2016): 292–323; Ірина Краснодемська, “Карпатська Січ” в обороні української державності, *Вісник Львівського університету. Серія історична* 53 (2017): 246–257; Микола Вегеш і Степан Віднянський, *Августин Волошин* (Ужгород: УжНУ, 2022).

² Микола Вегеш і Степан Федака, *Державотворчі процеси в Карпатській Україні (1938–1939): хронологія подій, бібліографія* (Ужгород: УжНУ, 2022).

Наукова новизна пропонованої статті полягає у тому, що проаналізований автором матеріал її публікацій дає змогу простежити наскільки об'єктивним було бачення колективом редакції газети подій війни – її назрівання, перспектив і наслідків, врешті уроків поразки Карпатської України у збройному протистоянні з Угорщиною.

Хронологічні межі статті охоплюють період від жовтня 1938 р. до початку квітня 1939 р., тобто подій пов'язаних із становленням автономної державності Карпатської України, посиленням конфронтації з Угорщиною, до проголошення самостійності Карпатоукраїнської держави й відкритої агресії і завершення активного збройного опору угорським військам.

Виклад основного матеріалу.

“Розв'язання” Судетської кризи і наростання угорсько-української конфронтації.

Наприкінці 1930-х років різко загострилася міжнародна ситуація у центрально-європейському регіоні. Нацистська Німеччина розпочала втілювати у життя свої плани щодо ревізії версальської системи договорів, а фактично її цілковитої руйнації. Провівши “аншлюс” Австрії у березні 1938 р. черговим об'єктом її “зацікавлення” стала Чехословацька республіка, зокрема, західна її частина – Судети, де компактно проживав значний відсоток німецького населення. За підтримки гітлерівського уряду місцеві нацисти зажадали від президента республіки Едуарда Бенеша надання цій території повної автономії. Попри відмову чехословацького президента прийняти вимоги судетських іредентистів тиск на нього продовжував зростати. А. Гітлер вживав заходів, щоб нейтралізувати зусилля ЧСР, яка звернулася за допомогою до Великої Британії та Франції. Після того, як у січні 1938 р. Німеччина і Польща досягли порозуміння про спільні дії проти Чехословаччини, взамін за передачу Польщі Цешинської області, на яку та здавна претендувала, розпочалось зосередження німецьких і польських військ поблизу кордону ЧСР. У відповідь Е. Бенеш оголосив мобілізацію. Як відомо, західні демократії – Велика Британія та Франція, побоюючись вибуху війни, взяли курс на умиротворення агресора. Відтак 30 вересня 1938 р. Велика Британія, Франція, Німеччина й Італія в особі своїх лідерів Н. Чемберлена, Е. Даладье, Б. Муссоліні й А. Гітлера підписали Мюнхенську угоду, за якою ЧСР відмовлялась від Судетської області в обмін на офіційну заяву нацистської Німеччини про відсутність до неї територіальних претензій.

Саме від цього часу у “Ділі” з'являються матеріали, що засвідчують перші симптоми потенційних угорських агресивних намірів щодо Закарпатської України. Кореспондент газети у Швейцарії Микола Данько (справжнє прізвище М. Троцький – В. Г.), аналізуючи швейцарську та європейську пресу, звернув увагу на те, що у контексті посилення міжнародної напруги на європейському континенті актуалізується українська справа. Журналіст зазначав, що європейська преса усе частіше публікує матеріали, які стосуються ситуації на теренах Закарпаття, зокрема, заяви Центральної ради Закарпатської України, що репрезентувала українську течію у громадсько-політичному русі краю, із критикою москвофільської політики президента Е. Бенеша і домагалася його “національно-політичного самовизначення”. Оглядач наголошував, що у європейській пресі анонсувалась думка й про можливість у перспективі поділу українського Закарпаття між Польщею та Угорщиною, які прагнуть у такий спосіб встановити спільний кордон. Однак, на думку кореспондента, у цьому не зацікавлена Німеччина, як хоче через Закарпаття мати “коридор” до Наддніпрянської України³.

Загалом, чимало статей з української проблематики Закарпаття, які на своїх шпальтах порушувало “Діло” були німецького походження, адже напередодні Німеччина розгорнула проти ЧСР шалену пропагандистську кампанію, щоб із середини дестабілізувати її становище й полегшити у такий спосіб реалізацію своїх експансіоністських планів. Важливим її елементом стала пропаганда за прилучення Закарпаття до Угорщини. Про це свідчили матеріали німецькомовної латвійської преси, які наводило також “Діло”⁴.

Загалом редакція газети часто реферувала матеріал, що стосувався Закарпаття із німецької/німецькомовної преси. Це можна пояснити тогочасною міжнародною кон'юнктурою, адже ревізія версальської системи, за яку ратувала Німеччина знаходила симпатії і в політичному середовищі української еміграції, оскільки відновлення суб'єктності України у світі було можливе тільки за таких умов. Мабуть це стало однією з важливих причин того, що польська цензура більш ніж на тиждень припинила доставку до редакції “Діла” газети із Закарпаття “Нова Свобода”, що призвело до вакууму інформації від безпосереднього першоджерела. Мало того, навіть частина тиражу, яка прибула до Галичини на початку жовтня була конфіскована⁵.

³ Микола Данько [М. Троцький], “Європейська криза й українська справа”, *Діло*, 2 жовтня, № 218 (1938): 2.

⁴ “Преса в Латвії про Закарпатську Україну”, *Діло*, 2 жовтня № 218 (1938):12–13.

⁵ “Закарпаття. Перші часописи після перерви”, *Діло*, 4 жовтня, № 219 (1938): 2.

Після підписання Мюнхенської угоди тематика Закарпаття уже не сходила зі шпальт “Діла”. “Останні події, – повідомлялось в одній із кореспонденцій, – винесли на світло й українську проблему: Закарпатську Україну. Заговорили про ту донедавна забуту у світі країну й державні мужі сучасної Європи, заговорила й світова преса”⁶. Позаяк вирішення судетського питання проходило під гаслом самовизначення національних меншин, яке цілеспрямовано проштовхував А. Гітлер, а слідом за ним Б. Муссоліні, редакція “Діла” уважно стежила за матеріалами німецької та італійської преси, яка пропагувала своє бачення розв’язки національного питання в ЧСР, вказуючи при цьому й на півмілійонне населення закарпатських українців – “рутенів”⁷.

Потрібно зазначити, що актуалізацію питання статусу українського Закарпаття газета розглядала також у контексті його впливу на ситуацію в СРСР під тим кутом, що, можливо, це покладе початок розпаду цієї багатонаціональної більшовицької держави. Очевидно, що робився прозорий натяк на відокремлення усієї України і створення суверенної держави⁸. По мірі розгортання питання щодо надання автономного статусу Закарпаттю на шпальтах газети усе частіше з’являлись матеріали, що засвідчували про потенційну загрозу цій українській території з боку Угорщини та Польщі у контексті так званого спільного польсько-угорського кордону.

Редакція газети регулярно моніторила польську пресу, яка починаючи з жовтня 1938 р. стала постійно порушувати це питання. Часто редакція дискутувала із шовіністично налаштованим польським журналістом Станіславом Цат-Мацкевичем із віленського часопису “*Slowo*”, який у своїх дописах доводив необхідність передачі “мадярської” Русі, тобто Закарпаття Угорщині для того, щоб відновити спільний польсько-угорський кордон. Газета іронізувала, вказуючи, що журналіст так далеко зайшов, що “не здає собі справи з того як смішно в його устах звучить “мадярська Русь” і чи це допоможе Угорщині втримати цю територію. Не допомогло ж Московщині втримати польські землі, хоч вони мали назву “Привіслянський край”. Сама назва не може змінити стану печей”, – підсумовує редакція “Діла”⁹. У зв’язку з цим, газета публікувала численні матеріали, які мали засвідчити про неприпустимість повернення до ситуації перед 1919 р. “бо це була неволя під мадянською владою”¹⁰.

Перша половина жовтня 1939 р. стала періодом закладення основ автономного статусу Закарпаття (офіційно Підкарпатської Русі). Усе це проходило на тлі глибокої політичної кризи Чехословацької республіки. Усього за два дні 1–2 жовтня 1938 р. німецькі війська зайняли Судетську, а польські Цешинську області ЧСР. Республіку охопили децентралізаційні процеси. Президент Е. Бенеш на знак протесту подав у відставку й залишив країну. Під претекстом реалізації права націй на самовизначення, яке із власних політичних міркувань підтримувала Німеччина, Словаччина й собі стала домагатись від Праги широкої автономії. Новий президент Чехословаччини Еміль Гаха піддався тиску А. Гітлера й погодився 6 жовтня на створення автономного словацького уряду. У його баченні ЧСР мала перетворитись на федерацію. Ставало очевидним, що в умовах глибокої перебудови державного устрою республіки це не лише її послаблювало перед німецькою загрозою, але й вело до демонтажу як суверенної держави й нанівець зводило можливість встановити якийсь оборонний альянс із західними демократіями – Францією і Великою Британією. Концепція перебудови ЧСР на федерацію об’єктивно сприяла планам українських політичних кіл щодо надання аналогічного статусу Закарпаттю. Тому, коли до Праги з відповідною вимогою звернулася їхня політична репрезентація Національна Рада Підкарпатської Русі, то уже 11 жовтня Рада міністрів ЧСР надала краю автономний статус, призначивши уряд – Раду Міністрів Підкарпатської Русі.

На ці події негайно відгукнулося й “Діло”. У розлогій редакційній статті за 11 жовтня “Чесько-словацько-закарпатська федеративна держава” редакція кваліфікувала цей акт як закономірний, хоча й запізнілий крок з боку офіційної Праги: “Чехословаччина здійснила те своє міжнародне зобов’язання, яке повинна була виконати щонайменше перед 18-ти роками і коли б вона була б його тоді реалізувала з власної волі, не було б дійшло до трагедії, що її тепер сама переживає, та тієї загрози, що нависла від мадяр над українським народом Закарпаття”, – резюмувала редакція¹¹. Фактично уже з першого дня надання автономії Закарпаттю, зі шпальт “Діла” практично не сходилили

⁶ М. Зазамський, “Чи й це у фашистському стилі?”, *Діло*, 4 жовтня, № 219 (1938): 2.

⁷ Там само, 3

⁸ “Погром совітів”, *Діло*, 4 жовтня, № 219 (1938): 2.

⁹ “Незадоволений Цат-Мацкевич дарує “мадярську Русь””, *Діло*, 4 жовтня, № 219 (1938): 4.

¹⁰ “Чого хоче українське Закарпаття”, *Діло*, 8 жовтня, № 221 (1938): 4.

¹¹ “Чесько-словацько-закарпатська федеративна держава”, *Діло*, 11 жовтня, № 225 (1938): 1.

матеріали, що попереджали про потенційну реальність угорської агресії й наголошували на тому, що відтепер “імперіалістичній мадярській пропаганді треба протиставити енергійну оборону”, чим має зайнятися закарпатський уряд¹². Водночас, газета оперативно і в деталях інформувала читачів про загарбницькі плани щодо краю з боку Польщі та Угорщини у контексті їхньої концепції спільного польсько-угорського кордону. Для цього газета часто розміщувала матеріали, що подавали світові інформаційні агентства у справі Карпатської України й можливої угорської агресії. Зокрема на сторінках видання з’явилися репортажі про протести української еміграції в Америці перед дипломатичними представництвами підписантів Мюнхенської угоди “проти мадярських претенсій до Закарпатської України” і “спроб Мадярщини збільшити свою територію коштом інших народів, зокрема коштом українців”¹³. Там же був опублікований меморандум виконавчого комітету УНДО до польського уряду із протестом щодо діяльності польських засобів інформації – телеграфного агентства і польського радіо, які пропагували концепцію спільного польсько-угорського кордону. Автори меморандуму наголошували, що “Закарпатська Україна була прилучена до чужої держави не в наслідок програної війни, а власної волі у здійсненні права на самовизначення” і, що “весь український нарід в Польщі з найбільшою прикрістю та огірченням бачить, що польський уряд підтримує концепцію спільної польсько-мадярської границі, суперечної з ідеєю самовизначення народів”¹⁴. До речі, текст меморандуму був конфіскований цензурою й “Діло” вийшло із порожньою шпальтою на його місці. Натомість газета помістила статтю із промовистою назвою “Конституція Чехословаччини і Закарпатська Україна”, у якій містилась інформація про територію автономії та її українське населення¹⁵.

Отже, перші публікації “Діла” засвідчили про територіальні зазіхання з боку Угорщини на Закарпаття ще на етапі надання йому автономного статусу у межах Чехословацької республіки.

Угорська інформаційна війна та прикордонні збройні сутички з Карпатською Україною як симптом прийдешньої агресії.

Усього через два дні після того, як “Діло” повідомило про створення автономного уряду Карпатської України, на його шпальтах з’явилася перша інформація про сутички на прикордонні між Угорщиною, Закарпатською Україною та Словаччиною¹⁶. Угорщина за прикладом розв’язання судетського питання домогалась у районах заселених угорською національною меншиною у Словаччині та Закарпатті проведення плебісциту для їх приєднання. При цьому, газета наголошувала, що угорські домагання далеко більші, ніж це може здаватися¹⁷. У репортажі про прибуття до Ужгорода, затвердженого Прагою уряду Карпатської України й попри ейфорію навколо цієї події, усе ж відчувалась назріваюча небезпека, що можливо закарпатським українцям доведеться стати на захист її кордонів від необґрунтованих угорських претензій¹⁸. У той же час, журналісти “Діла” ретельно моніторили польську пресу, яка щодня публікувала усе агресивніші матеріали із закликами не допустити до утвердження карпато-української автономії. Для цього була запроваджена рубрика “З польської преси”. Редакція газети рішуче розвінчувала польські анексіоністські плани стосовно Карпатської України¹⁹.

Усе частіше на сторінках газети стали з’являтися матеріали про активізацію угорських диверсійних груп уздовж кордону. Інформацію про один із перших серйозних інцидентів “Діло” подало 15 жовтня, в якій повідомлялось про перестрілку на кордоні, спровоковану угорськими бойовиками. У замітці також повідомлялось, що група угорських диверсантів, озброєна німецькою зброєю вдерлися на територію Закарпаття. Під час сутички з прикордонниками вони були знищені – кільканадцять вбито, чимало з них поранено. Кількох полонених угорських офіцерів присуджено до розстрілу за постановою військово-польового суду²⁰. Збройні провокації на кордоні, до яких вдавалась угорська сторона супроводжувались шаленою дезінформаційною кампанією з боку офіційного Будапешта, що, по суті, стало інформаційною складовою “гарячої” війни, яку готувалася розв’язати Угорщина

¹² “Чесько-словацько-закарпатська федеративна держава”, “Діло”, 11 жовтня, № 225 (1938): 1.

¹³ “Діло”, № 226, (1938): 1.

¹⁴ “Український меморіал до польського уряду у справі Закарпаття”, “Діло”, 12 жовтня, № 226 (1938): 3.

¹⁵ “Конституція Чехословаччини і Закарпатська Україна”, “Діло”, 12 жовтня, № 226 (1938): 5.

¹⁶ “Сутічки на пограниччі між Мадярщиною та Закарпатською Україною і Словаччиною”, “Діло”, 13 жовтня, № 227 (1938): 1.

¹⁷ Там само, 5.

¹⁸ “Закарпатська Україна вітає своїх міністрів”, “Діло”, 14 жовтня, № 228(1938): 1.

¹⁹ “Апетити ростуть”, “Діло”, 14 жовтня, № 228(1938): 2

²⁰ “Мадярські диверсійні групи вдираються на Закарпатську Україну”, “Діло”, 15 жовтня, № 229 (1938): 1.

проти Карпатської України. Передусім вона була спрямована на те, щоб Угорська пропаганда поширювала наративи про нежиттєздатність Карпатської України як державного утворення через геополітичне становище, брак природних ресурсів, які б забезпечували її функціонування, а також “історичної” традиції.

Розвінчуючи ці твердження, редакція “Діла” розмістила на своїх шпальтах чимало матеріалів, що спростовували подібні інсинуації. Так, Василь Пачовський у статті “Карпатська Україна в історії” дав аналітичний виклад історії Закарпаття від XI ст., обґрунтував історичні права українців на цю територію, проаналізував її сучасне міжнародне становище²¹. Інший відомий галицький кооперативний діяч, член НТШ Євген Храпливий на основі статистичних даних спростовував угорські інсинуації про нежиттєздатність Карпатської України як окремого державного організму. У статті, яку він опублікував у “Ділі” стверджується, що “національний склад Карпатської України не лишає ніякого сумніву, що це чисто українська земля”. На основі аналізу перепису 1930 р. із загального числа її мешканців – 725.357 осіб українці становили 450,925 особи (62,17%), чехи – 35,511 (4,76%), мадяри – 115,805 (13,98%), євреї 95,008 (13,16%). “З цього видно, – стверджує автор, – що склад людности Карпатської України є для нас куди корисніший як багатьох держав, що мають менший відсоток свого населення, а називають себе національними. До цього доходять ще й українці Східної Словаччини у числі 87,000”²². Жваво реагувала редакція газети також на розкручування польськими і угорськими політичними колами тези щодо “історичного” характеру польсько-угорського кордону який, мовляв, у неприродний спосіб розділяє Карпато-Українська держава, що утворилась. Для цього вона опублікувала доволі об’ємну та інформативну статтю історика Богдана Барвінського “До справи “тисячоліття” польсько-угорської границі”. Автор стисло, але аргументовано розвінчує абсурдність ідеї спільного кордону й називає подібні твердження “дивоглядними”²³.

Тим часом, поруч із інформаційною конфронтацією навколо Карпатської України із середини жовтня все частіше спостерігались збройні інциденти на прикордонні. Про першу таку масштабну диверсію “Діло” повідомило 18 жовтня. Йшлося про спробу угорської диверсійної групи з району Кішаварда під виглядом повстанців, що виступали за приєднання Закарпаття до Угорщини, пробитись на територію Карпатської України і розгорнути тут бойові дії. Чехословацькі армійські відділи, які охороняли кордон із Угорщиною, їх знешкодили. Джерелом інформації для редакції послужили офіційні заяви автономного уряду Карпатської України²⁴. Взагалі редакція “Діла”, знайомлячи читачів про перебіг подій на Карпатській Україні, намагалась максимально використовувати перевірену інформацію. Найавторитетнішими для неї окрім репортажів власних кореспондентів служили матеріали, що подавав тоді ще напівофіційоз (із січня 1939 р. – офіційний друкований орган) уряду Карпатської України газета “Нова свобода”²⁵. “Діло” розмістило на своїх сторінках передрук розлогого репортажу про похорон жандарма-українця Андрія Рогача, який загинув від пострілу угорського диверсанта в околицях Берегова. У траурній церемонії брало участь до 5 тис. людей. Серед учасників був і прем’єр карпато-українського уряду Августин Волошин²⁶.

Після отримання Карпатською Україною автономного статусу розпочалася активна розбудова її державних структур. Характерно, що редакція “Діла”, інформуючи своїх читачів про події на Закарпатті, стала подавати їх у ключі українського державотворчого процесу, що веде до утворення незалежної держави. Хоча, насправді, Карпатська Україна формально ставала суб’єктом Чехословацької федерації поруч із Чехією та Словаччиною, що офіційно було зафіксовано у змінах до конституції, затверджених федеральним парламентом 22 листопада 1938 р.²⁷ Однак, регулярні репортажі журналістів “Діла” могли справляти враження, що та уже має цілком суверенний статус. На шпальтах газети навіть з’явилася рубрика “В Закарпатській державі”. Так, акредитований газетою кореспондент Юрій Студинський у своїх репортажах із Ужгорода, описуючи українські маніфестації з нагоди надання автономії і створення її уряду, називає їх такими, що виступають за державну незалежність. Попри певний ейфорійний настрій публікацій редакція ні на мить не втрачала з поля зору наростання в Угорщині агресивних намірів щодо Закарпаття. У зв’язку з цим, на шпальтах

²¹ Василь Пачовський, “Карпатська Україна в історії”, “Діло”, 16 жовтня, № 230 (1938): 3–5.

²² Євген Храпливий, “Карпатська Україна в числах”, “Діло”, 16 жовтня, № 230 (1938): 6.

²³ Богдан Барвінський, “До справи “тисячоліття” польсько-угорської границі”, “Діло”, 16 жовтня, № 230 (1938): 8.

²⁴ “Про диверсії. (“Повстанці” позичені з мадярської армії)”, “Діло”, 16 жовтня, № 230 (1938): 7.

²⁵ “Нова свобода”, *Енциклопедія сучасної України*, режим доступу 31.12.2024, <https://esu.com.ua/article-72301>

²⁶ “Вісти з Закарпаття”, “Діло”, 19 жовтня, № 232 (1938): 5.

²⁷ Петро Стерчо, *Карпато-Українська Держава. До історії визвольної боротьби карпато-українців у 1919–1939 роках.* (Львів: Репр. вид., 1994): 120–121

“Діла” регулярно публікувались матеріали, які висвітлювали діяльність автономного уряду щодо нейтралізації територіальних претензій Будапешта, які особливо посилились після встановлення нових кордонів Чехословаччини, й спричинились до актуалізації питання щодо українсько-угорського розмежування на Закарпатті.

Репортажі кореспондентів “Діла” за другу половину жовтня 1938 р. вказують на щораз більшу ймовірність українсько-угорського конфлікту й наголошують на максималістських територіальних поступках, які вимагав Будапешт. Зокрема в інформаційному повідомленні від 21 жовтня йшлося: “...напруження в державі дуже велике, хоч загальний спокій збережено. Спроби диверсійних мадярських починань, що спалахують то тут, то там у дуже обмежених формах ліквідовано дотепер дуже безоглядно на основі воєнного права... Мадяри ні на мент не занежують своєї дуже інтенсивної пропаганди серед закарпатського населення”²⁸. У цій же кореспонденції лунала тривожна інформація щодо перспектив Карпатської України: “Нервовий струм стрясє політичною атмосферою Закарпаття. Втримається державність чи ні?, – оце гамлетівське питання цієї землі”²⁹. Також кореспондент повідомляв про переїзд із тилкових районів Чехословаччини війська на кордон із Угорщиною, а також поголоски про ймовірне формування українських територіальних частин на Закарпатті.

Кореспонденція газети ставала щораз тривожнішою. Редакція продовжувала уважно стежити за польською і угорською пресою, яка розгорнула відверту пропаганду, спрямовану на чергову ревізію кордонів Чехословаччини, що тепер безпосередньо стосувалися існування Карпатської України. Інформативними з цього погляду є репортажі Романа Голіяна, єдиного українського журналіста, котрий був офіційно відряджений польською владою до Карпатської України³⁰. Проаналізувавши угорську пресу, він констатував: “У Будапешті хочуть нашого Закарпаття. Хочуть без ніяких зобов’язань для себе, без будь-яких конкурентійних проєктів автономії для тих нещасних закарпатських русинів... Найбільше надії покладають на Італію та Польщу. Про захоплення цілого Закарпаття одверто не говорять. Говорять про південну смугу тої країни”³¹. При цьому журналіст пояснює угорську позицію – отримавши ці терени разом із Ужгородом і Мукачевом, Будапешт вважатиме Закарпатську Україну нежиттєздатним утворенням, яке неминуче добровільно увійде до складу Угорщини. Репортер допускав, що для воєнної інтервенції Угорщина є заслабою, не має достатнього озброєння, і не відважиться ризикувати всупереч волі сильних держав, які уклали Мюнхенську угоду. Проведена ж часткова мобілізація є демонстрацією, щоб залякати Чехословаччину і змусити піти її на поступки на переговорах³². Р. Голіян мав рацію у питанні термінів збройної агресії Угорщини. Дійсно, регент Угорщини М. Хорті очікував на дозвіл учасників Мюнхенської угоди щодо окупації Закарпаття.

Інформації “Діла” ставали чимраз тривожніші. Газета публікувала ноти угорського уряду до Праги з вимогами негайного вирішення питання територіального розмежування з явними погрозами застосування силових методів у разі подальшого зволікання³³. Зрештою учасники Мюнхенської угоди не виступали проти угорських територіальних домагань щодо Чехословаччини. Відтак, 2 листопада 1938 р. відбувся Віденський арбітраж, на якому арбітрами виступала Німеччина та Італія. На підставі його рішень Угорщина отримала право на окупацію південних районів Словаччини та Закарпаття. На цю подію редакція відреагувала окремою статтею, у якій давала їй свою оцінку. Її пронизував біль і розчарування за те, що з українцями світові держави поступили несправедливо. Попри те, редакція намагалася віднайти в усьому цьому, так би мовити, певні позитивні моменти. “Перше вражіння дуже гнітюче. Берегів, Мукачів і столиця Карпатської України – переходять назад під владу мадярів. Переходить більша частина залізничного шляху, що в’язав країну з Європою...”, – зазначає вона. “Віденські судді вирішили таке нащо ніколи український нарід не був би погодився. Але в тому й річ: український нарід у даному випадку не мав голосу”³⁴. У той же час, ухвали Віденського арбітражу “Діло” оцінювало як компроміс, який всупереч “всіх болючих для Карпатської України ударах” залишив корисні моменти: зберіг її державну автономію³⁵. Редакція газети висловлювала

²⁸ *Діло*, № 234, (1938): 2.

²⁹ Там само.

³⁰ Андрій Байцар, “Видатні винниківчани. Голіян Роман – старшина УГА і Армії УНР”, 18 жовтня 2018 р., режим доступу 1.01.2025, https://baitsar.blogspot.com/2018/10/blog-post_23.html

³¹ Роман Голіян, “Будапешт чекає і надіється”, *Діло*, 23 жовтня, № 236 (1938): 3.

³² Там само.

³³ “Погроза”, *Діло*, 29 жовтня, № 251 (1938): 7.

³⁴ “Горі імієм серця”, *Діло*, 4 листопада, № 245 (1938): 2.

³⁵ Там само, 1.

сподівання, що “перед українським Закарпаттям відкривається нова сторінка історії. Вона вступає на новий шлях. Нелегкий він, але й не безнадійний”³⁶. Найдошкульнішою стала втрата Ужгорода. У зв’язку із цією подією “Діло” опублікувало звернення уряду Карпатської України, яке було зредаговане у дусі “оптимістичної трагедії”. У ньому, зокрема, мовилося: “Страта важка але не вічна. Ужгород ще вернеться до нас! Тому ми сьогодні його пращаємо та одночасно кличемо: “До побачення!”³⁷.

Після Віденського арбітражу й отримання гарантій щодо нового кордону у публікаціях “Діла” градус напруги трохи спадає, більше того, навіть проводиться думка мовляв “ідея польсько-мадярського кордону остаточно відкинена”³⁸. Очевидно це були усього лише сподівання. Насправді, до угорських диверсій на південному кордоні Карпатської України додалися польські з півночі. З новою силою Будапешт, а частково й Варшава розгорнули проти неї інформаційну війну. Редакція “Діла” активно реагувала на неї. На шпальтах газети публікувались статті, які висвітлювали ситуацію в краї й спростовували ворожі інсинуації про нібито виїзд уряду автономії за кордон. Публікації листопада–грудня 1938 р. переповнені репортажами про розбудову автономної державності, її нової столиці Хусту, повідомленнями про масову участь закарпатських українців у маніфестаціях на підтримку свого уряду і держави. Особливу увагу редакція газети звертала на спростування тверджень угорської і польської преси про нежиттєздатність Карпатської України у її нових кордонах, неминучість приєднання до Угорщини. При цьому, усе це подавалось угорською пропагандою, як бажання самих закарпатських українців. Для прикладу, угорське телеграфічне агентство поширило відверто неправдиву інформацію, що, начебто “карпато-руська національна рада в Хусті звернулася до команди мадярських військ на пограниччі з проханням мадярської збройної інтервенції, щоб покінчити з хаосом і терором на Закарпатті...”³⁹. Аналогічні вимоги домінували серед польської громадсько-політичної думки. Щоб не наражатися на конфіскацію випуску, редакція “Діла” без власних коментарів інформувала читачів про антиукраїнські випадки з польського боку. Зокрема у повідомленні “Страйк і маніфестації польських студентів у Львові” йшлося про влаштоване студентами-поляками у Політехніці зібрання за участю ректорів інших навчальних закладів під гаслами спрямованими проти Карпатської України та за встановлення спільного польсько-угорського кордону. Учасники цього дійства влаштували маніфестацію, яка попрямувала до угорського консульства на площі Марійській, щоб вручити консулові ухвалені ними резолюції⁴⁰. Фактично то була справжня інформаційно-психологічна війна, розв’язана Угорщиною за підтримки Польщі для деморалізації українського населення, підготовка до збройної агресії. Треба віддати належне колективу редакторів і журналістів “Діла”, які оперативно на неї реагували і розвінчували. Зокрема в одній із статей зазначалося, що матеріали, які подає угорська і польська преса про Карпатську Україну переповнені видумками розрахованими на одну лишень пропаганду “нісенітниці, що не мають найменшого оправдання... Вистане переглянути які-небудь статистичні матеріали, чи матеріали, що торкаються географічного положення краю, щоб пізнати які великі багатства скривають карпатоукраїнські гори. Багатства, що не лише заспокоюють усі внутрішні потреби молодій державі, але й стануть теж твердою підставою її господарської розбудови у всіх ділянках буденного життя”⁴¹.

Підсумовуючи можна констатувати, що публікації “Діла” відіграли певну роль у нейтралізації польсько-угорського інформаційного тиску на Карпатську Україну. Характерно, що висвітлюючи ситуацію на теренах Закарпаття газета “Діло” у більшості випадків подавала її в руслі творення цілком суверенної української державності, можливо навіть надто оптимістично. Хоча заради справедливості потрібно зауважити, що не усі її дописувачі поділяли таку думку і застерігали від надмірних сподівань на успішну реалізацію проекту Карпатської України.

Неоголошена війна Угорщини проти Карпатської України та її переростання у відкриту збройну агресію

Сподівання на те, що Віденський арбітраж позитивно вплине на стабілізацію міжнародного становища Карпатської України не справдилось. Угорські й польські диверсійні групи все частіше вторгалися на її територію. У випуску за 17 листопада 1938 р. “Діло” повідомляло про 80 польських

³⁶ “Горі ім’єм серця”, “Діло”, 4 листопада, № 245 (1938): 2.

³⁷ “Прощання Ужгороду”, “Діло”, 10 листопада, № 249 (1938): 8.

³⁸ “Діло”, № 246, (1938): 5.

³⁹ “Дальші мадярські фантазії на тему Карпатської України”, “Діло”, 20 листопада, № 258 (1938): 7.

⁴⁰ “Страйк і маніфестації польських студентів у Львові”, “Діло”, 17 листопада, № 255 (1938): 1.

⁴¹ “Карпатська Україна – самовистачальна”, “Діло”, 11 листопада, № 250 (1938): 3–4.

диверсантів, які підірвали міст на ріці Латориці, після чого частина з них пограбувала поштовий уряд в Нижніх Верецьках (тепер Нижні Ворота). У ході перестрілки із жандармерією кільканадцять диверсантів загинуло, решта втекли. У той же час інша диверсійна група, перетнувши північний кордон, захопила у полон трьох жандармів, які його охороняли⁴². Угорські диверсії відбулись в районі Мукачева 27 листопада, але, за інформацією газети, вони також були нейтралізовані⁴³. Спостерігаючи за подіями, що розгортались на Закарпатті, кореспондент “Діла” Р. Голіян звернув увагу на потребу територіальної організації війська. Йдеться про те, що 19 листопада 1938 р. федеральний парламент Чехословаччини ухвалив конституцію Карпатської України, яку через три дні затвердив Сенат. Чехословацька республіка офіційно ставала федерацією у складі трьох суб’єктів: Чехії, Словаччини і Карпатської України. Відтак, на крайовий уряд Карпатської України, в умовах посилення угорських збройних провокацій, лягало завдання забезпечення охорони внутрішнього порядку краю. Р. Голіян не двозначно натякав на потреби створення територіальної армії, а також жандармерії й констатував, що у цьому напрямку федеральний уряд у Празі не йде назустріч карпатоукраїнському уряду. Тому, останній вирішив розпочати формування “Січей” – парамілітарних формувань, які у перспективі могли стати основою для регулярного війська Карпатської України. На думку кореспондента, це “було б добре і дуже на часі, бо саме в “Січах” уряд матиме одну тверду опору національного українського змісту і величезного значіння для кристалізації українського характеру розбуджених народніх мас Закарпаття”⁴⁴.

Після реформування Чехословаччини у федерацію, увага редакції “Діла”, передусім, була спрямована на питання розбудови її адміністративного апарату. Дописи про Карпатську Україну стали головною темою публікацій газети. Разом із тим, впадає у вічі, що вони інколи надто оптимістично подавали інформацію про події, що там відбувалися. Мабуть, це було наслідком напливу інформації і від власних кореспондентів, що перебували у Хусті, і світових медіа, які на той час виявляли особливу зацікавленість краєм, що справляло враження прориву інформаційної ізоляції Карпатської України у Європі й поступове перетворення її у суб’єкт міжнародних відносин. У “Ділі” навіть з’явилась постійна рубрика “З чужої преси”, яка моніорила матеріали європейської, почасти американської періодики, що стосувались Карпатської України. Особлива увага зверталась на німецьку пресу. Із неприхованим задоволенням редакція газети відзначала, що “Німеччина виразно дала зрозуміти Будапешту, що рішення Віденського арбітражу слід розуміти як остаточний присуд і що всяку кампанію спрямовану на те, щоб його відмінити треба вважати даремною і шкідливою, Італія тієї ж думки...”⁴⁵. Треба зазначити, що інформаційні матеріали, які подавала редакція “Діла” у період грудня 1938 – січня 1939 рр., орієнтувались на офіційні повідомлення Карпатського телеграфного агентства при уряді Карпатської України. Серед них слід відзначити інтерв’ю прем’єра А. Волошина, окремих міністрів, іноземних дипломатичних представників і журналістів, що побували у Хусті. Серед інформаційного масиву переважали матеріали, що висвітлювали діяльність уряду Карпатської України після утворення автономії краю, а також питання взаємин із Угорщиною. Загалом усі вони, так чи інакше, засвідчували реальність небезпеки угорської інтервенції.

Між тим, ситуація навколо Закарпаття у січні 1939 р. ставала усе загрозливішою, що було пов’язано із глибокою внутріполітичною кризою усієї ЧСР. Фактично федерацію охопили дезінтеграційні процеси, зокрема, самостійності вимагала Словаччина. У той же час Угорщина, за мовчазної підтримки Німеччини, висунула територіальні претензії до її південних територій – Словаччини і Закарпаття. Різко зросла кількість збройних сутичок на прикордонні з Угорщиною. Найбільший розголос дістав інцидент в околицях Мукачева на початку січня 1939 р. Угорська пропаганда намагалась подати його як підготовку до нападу на угорську територію саме з цього району.

“Діло” зібрало чималий матеріал, який ілюстрував відгуки європейської преси на цю подію. Газета цитує матеріали німецької преси і схвально відзначає, що рішуча відсіч прикордонної сторожі “є найвідповіднішим засобом, щоб охолодити горячі голови панів терористів..., що це є належний спосіб для остаточної нормалізації приграничних відносин. Він веде краще до мети, ніж усякі мирові псалми, що їх виспівують деякі політики...”⁴⁶.

⁴² “Диверсанти ограбили поштовий уряд на північному пограниччі Карпатської України”, “Діло”, 17 листопада, № 255 (1938): 1.

⁴³ “У Карпатській Україні розбиті дві диверсантські ватаги”, “Діло”, 30 листопада, № 266 (1938): 1.

⁴⁴ Роман Гелетей [Роман Голіян], “У новій столиці”, “Діло”, 24 листопада, № 261 (1938): 1.

⁴⁵ “Кінець однієї доби”, “Діло”, 9 грудня, № 274 (1938): 4.

⁴⁶ “Німецький часопис про інцидент під Мукачево”, “Діло”, 19 січня, № 12 (1939): 7.

У цей час знову активізувала агітаційно-пропагандистську діяльність угорська сторона. За повідомленням “Діла” деякі прикордонні українські села були закидані угорськими листівками із “дурним наївним змістом”⁴⁷. Газета також звертала увагу й на загрозу Карпатській Україні зі сторони Польщі і, як доказ цього, цитувала фрагмент промови у Сеймі міністра закордонних справ Юзефа Бека, який заявив, що “як довго мадярський уряд буде висувати свої домагання активно (тобто до території Закарпаття – *В.Г.*) може завжди числитися з прихильним становищем польського уряду в цій справі...”⁴⁸. Повідомлення газети “Діло” з січня 1939 р. зі всією очевидністю вказували на те, що Угорщина фактично взяла курс на ліквідацію державності Карпатської України. Планувалося провести ізоляцію краю шляхом перерізання комунікації із зовнішнім світом, що мало призвести до економічної блокади і гуманітарної катастрофи, й примусити уряд А. Волошина зректися автономії і увійти до складу Угорщини. Водночас газета оптимістично оцінювала шанси Карпатської України на успішний для неї вихід із цієї ситуації⁴⁹. Можливо, це робилось із пропагандистською ціллю, аби зміцнити серед українського загалу віру у те, що Карпатська Україна у перспективі може стати осердям для відновлення загальноукраїнської державності.

Тим часом, 12 лютого 1939 р. відбулись вибори до Сойму Карпатської України, перемогу на яких здобуло Українське Національне Об’єднання на чолі з А. Волошином. Відчайдушні спроби офіційного Будапешта їх зірвати провалились. Редакція “Діла” з піднесенням оцінювала цю подію. Ставало очевидним, що керівництво автономії дотримуватиметься курсу на зміцнення української національної державності, яка все більше виходила за рамки окреслених автономією прав.

Угорський режим уже не прикривав своїх загарбницьких планів щодо Карпатської України. До угорських диверсійних груп уже майже відкрито приєднувались регулярні війська. “Діло” практично у кожному номері публікувало повідомлення прес-бюро карпатоукраїнського уряду. Зокрема повідомлялось, що 4–5 лютого спочатку угорські диверсійні групи, а слідом за ними солдати регулярної армії обстріляли ділянку кордону в районі Ужгорода. Обстріли велись із кулеметів, а солдатів підвозили до кордону автомобілями. Вину за інцидент угорська сторона поклала на “військо чехо-словацько-української федерації”, як стали тепер називати колишню ЧСР у закарпатській українській пресі, а слідом за нею, і на сторінках “Діла”⁵⁰.

Як незабаром з’ясувала спеціально створена для розслідування інциденту комісія, обстріли української території велись із угорської зброї, що була змушена визнати угорська військова влада⁵¹. Із повідомлень, які подавало “Діло” яскраво прослідковується, що Угорщина наполегливо шукала відповідного приводу, аби розпочати інтервенцію на Закарпаття. Уряд Карпатської України Будапешт звинувачував у політичних репресіях над угорським населенням, яке буцімто не було допущене до виборів за окремим списком до Сойму Карпатської України. Українська сторона одразу ж спростувала цю фальсифікацію.

У міру зростання загрози угорського вторгнення “Діло” усе більшу увагу стало звертати на суто військові аспекти державотворення. Звичайно, що основна увага акцентувалась на формування загонів Організації Національної Оборони “Карпатська Січ”. Хоча газета з піднесенням писала про роль її членів у агітаційно-пропагандистській роботі під час виборів до Сойму Карпатської України, й забезпечення внутрішнього порядку в краї, проте, можна було зауважити, що інформація не стосувалась оцінки бойових якостей формації. “Карпатська Січ”, – повідомляла газета, – є під сучасну пору сильним моральним чинником у політичному і громадському житті”⁵².

Основна увага журналістського колективу у кінці лютого – першій половині березня 1939 р. зосереджувалась на висвітленні процесу підготовки до роботи Сойму Карпатської України. Складається враження, що небезпека угорської агресії, що мала ось-ось розпочатись відходила дещо в тінь. Її заміняли репортажі переповнені оптимістичними звітками про розбудову інфраструктури країни, планів уряду на майбутнє. Попри те, що Закарпаття стало автономною складовою чехо-словацько-української федерації, абсолютна більшість дописувачів “Діла” подавала справу так, начебто край став уже цілком суверенною державою.

⁴⁷ “Щоб не вийти з прав”, “Діло”, 17 січня, № 10 (1939): 8.

⁴⁸ “Заява мін. Бека про Карпатську Україну”, “Діло”, 25 січня, № 16 (1939): 1.

⁴⁹ “Цілий світ глядить з подивом на геройську оборону самостійности Карпатської України”, “Діло”, 4 лютого, № 25 (1939): 1.

⁵⁰ “Нова диверсія мадярських терористів”, “Діло”, 7 лютого, № 27 (1939): 1.

⁵¹ “Мадяри признаються до вини”, “Діло”, 9 лютого, № 29 (1939): 1.

⁵² “Роля Карпатської Січі у закріпленні карпато-української державности”, “Діло”, 28 лютого, № 45 (1939): 4.

Між тим реалії виглядали прозаїчніше: утвердження автономного статусу, у значній мірі, могло відбуватися все ще лише під протекторатом офіційної Праги, політична ситуація для якої ставала все катастрофічнішою. Намагання федерального уряду зберегти контроль над Закарпаттям, що вились у спроби роззброєння відділів “Карпатської Січі” у Хусті, Королево та інших місцевостях, послабили оборону краю. До того ж, 10 березня Словаччина зажадала від Праги надання незалежного статусу. У Братиславі розпочались збройні сутички з урядовими військами. Словацький прем’єр Йозеф Тисо був запрошений у Берлін на зустріч з А. Гітлером, де обговорювалося питання словацької незалежності як альтернативи потенційного поділу автономії між Польщею та Угорщиною. Про ці події через свого кореспондента читачів інформувало “Діло”⁵³. Редакція видання позитивно ставилась до питання проголошення незалежності Словаччини, і пов’язувала ці події із безпосереднім впливом на Карпатську Україну⁵⁴.

13 березня 1939 р. редакція газети отримала від свого кореспондента Р. Голіяна тривожне повідомлення, у якому стверджувалось, що “в Хусті настрій досить нервовий” і, що “факт пересування мадярських військ вздовж кордону дає також причини до занепокоєння”⁵⁵. Фактично це була перша інформація про початок збройної інтервенції Угорщини проти Карпатської України. Упродовж кількох наступних днів репортажі Р. Голіяна про оборону Карпатської України стали чи не єдиним джерелом на основі якого “Діло” інформувало українську громадськість про перебіг угорсько-української війни. Газета публікувала їх у кожному числі, із зазначенням години.

Перший детальний репортаж про повномасштабне вторгнення угорських військ на територію Карпатської України, датований 14 березням 1939 р. (із зазначенням години 23.45), “Діло” опублікувало щойно 16 березня. Таке спізнєння пояснювалось суто технічними можливостями редакції⁵⁶. До речі, сам кореспондент перебував тоді у Празі, бо лише звідси було безпосереднє телефонне сполучення зі Львовом. Проте хронологія першого, повного драматизму дня угорського вторгнення добре відтворена у його репортажі.

Угорська збройна агресія розпочалася у полудень 14 березня зі сторони Мукачево. Одночасно Р. Голіян подав інформацію про зібрання Сойму, який о 16-й годині проголосив незалежність Карпатської України, а також вжиті урядом заходи щодо організації оборони країни. Зокрема прем’єр А. Волошин призначив генерала чеської служби Олега Сватека командувачем військ Карпатської України (укомплектовані переважно солдатами-українцями колишньої армії ЧСР, а також відділами “Карпатської Січі”). У всій країні, за повідомленням кореспондента, було проголошено воєнний стан, а міністр оборони Степан Клочурак виїхав на фронт. У репортажі також повідомлялось, що угорське командування постійно висилає свіжі сили для посилення свого фронту. З обуренням кореспондент писав про антиукраїнську позицію Словаччини. Остання, спробувала захопити Перечин, мотивуючи це тим, що “мадяри і так заберуть Карпатську Україну”⁵⁷, однак, була змушена відмовитись від цих планів під тиском відділів “Карпатської Січі”.

Кореспондент “Діла”, без будь-яких конкретних даних припускав, що у Берліні йдуть переговори у справі припинення наступу угорських військ й ситуація з’ясується до 3 години ночі 15 березня, тобто до моменту закінчення угорського ультиматуму, що вимагав капітуляції Карпатської України.

Подальші інформації щодо перебігу бойових дій на угорсько-українському фронті, які подавало “Діло” були доволі хаотичні: у них реальні події подавалися в перемішку із неперевіреною інформацією. Причиною цього був динамічний характер розвитку подій, а також брак достовірних джерел.

У той же час кореспондент Р. Голіян із обережним оптимізмом допускав, що угорські війська принаймні до ранку 15 березня не зважаться на штурм Хусту, в якому на той час перебував німецький консул Г. Гофман. Як незабаром з’ясувалось, саме німецький дипломат радив карпатоукраїнському уряду вступити у переговори з угорською стороною і припинити боротьбу⁵⁸. Очевидно про це кореспондент “Діла” знати не міг.

Як відомо, угорські війська окупували столицю Карпатської України Хуст в другій половині дня 16 березня. За кілька годин перед тим столицю покинув уряд. Характерно, що газета й надалі детально

⁵³ “Загроза розвалу Чехо-Словаччини”, “Діло”, 12, березня, № 57 (1939): 8.

⁵⁴ “Прага – Хуст із львівської перспективи”, “Діло”, 15, березня, № 58 (1939): 5.

⁵⁵ Роман Голіян, “Рішається доля Словаччини й Карпатської України”, “Діло”, 15 березня, № 58 (1939): 8.

⁵⁶ Роман Голіян, “Карпатська Україна боронить своїх кордонів”, “Діло”, 16 березня, № 59 (1939): 1.

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Роман Голіян, “Мадярщина стримала боєву акцію”, “Діло”, 16 березня, № 59 (1939): 1.

інформувала читачів про перебіг боїв на угорсько-українському фронті, проте інформація надходила із двох–трьохденним запізненням. Так, репортаж Р. Голіяна із майже погодинною хронологією подій 15 березня у Хусті – від проголошення А. Волошином самостійності Карпатської України і про запеклі оборонні бої українського війська за столицю, “Діло” опублікувало щойно 17 березня уже після фактичної окупації Угорщиною Закарпаття⁵⁹. У тому ж номері з’явилася й перша редакційна стаття, що відображала оцінку подій, які відбулися в Карпатській Україні. Впадає у вічі її критична спрямованість щодо реакції української громадськості на справу Карпатської України. Йдеться про те, що в оцінках подій, на думку редактора, значна частина її представників поширювали “в масах нездорову екзальтацію, відриваючи їх від конкретних завдань дня та занурюючи їх у дурман власних побожних бажань, з якими не покривалась справжня непозолочувана штучною фразеологією дійсність. Кликали ми і перестерігали наших земляків, перестерігали весь український нарід, що не слід вірити сліпо, що залежить виключно від чужих сил... від інтересів чужої великодержави (Німеччини – В.Г.), яка має на увазі тільки свої справи, а не справи українців... казали вірити у дві правди: 1) політичний розум і 2) власні сили”⁶⁰. Автором статті був фактичний голова редколегії Іван Кедрин-Рудницький, котрий відповідав за контакти з ОУН. Його допис можна розцінити як полеміку між поміркованим крилом із середовища УНДО та радикально-налаштованими діячами ОУН, котрі дуже активно заангажувалися у події на Карпатській Україні, і відіграли мабуть ключову роль у її утворенні, а потім і в збройній відсічі угорській агресії.

Події угорсько-української війни “Діло” висвітлювало аж до кінця березня 1939 р. Втім, подана ним інформація не встигала за карколомним бігом часу. Зокрема у матеріалі за 18 березня газета помістила репортаж Р. Голіяна, який той вислав із Праги ще 16 березня про бої відділів “Карпатської Січі” на схід від залізничної лінії Мукачів – Лавочне. Попри активну допомогу місцевого населення, репортер зробив невтішний прогноз: “Очевидно цей розпучливий опір довго тривати не може, бо січовики крім крісів ніякої іншої зброї не мають. Набоїв теж надовго не стане... Надії невеликі... нічого не змінє факту мадярської окупації”⁶¹. Подальші дописи цього кореспондента датуються 17 березня. Він подає інформацію про запеклі бої за Хуст, Перечин, контрнаступ січовиків під Іршавою. Разом із тим, автор описує відчай українців, котрі зібралися біля представництва Карпатської України у Празі, їх розчарування європейськими політиками, котрі не дотримали обіцяних гарантій. На запитання про причини драматичного розвтку подій кореспондент відповів: “Тому, що політика не знає сентиментів – тільки реальний інтерес. Але коли так, – ставить журналіст риторичне питання, – то чому знову давати гарантії при великому акомпаніменті святочних промов про перемогу засади самовизначення?”⁶². Загалом автор реалістично оцінював весь драматизм поразки Карпатської України, що невблаганно наближалася. Газета також зробила дайджест європейської преси про Карпатську Україну, зокрема, зачитувала британське агенство “Рейтер”, якому президент Карпатської України А. Волошин дав інтерв’ю. На запитання журналіста про ставлення Німеччини до нещодавніх подій президент відповів: “Німці ганебно нас зрадили”⁶³.

Характерною особливістю інформативних матеріалів “Діла” про Карпатську Україну, яку видання подавало уже після остаточної поразки було те, що вони стали повторюватись, щоправда із деталізацією подій, які вже відбулися. Зокрема у числі за 20 березня містилась інформація Р. Голіяна про запеклий бій під Хустом 15 березня (очевидно бій на Красному Полі – В. Г.)⁶⁴. Оскільки сам кореспондент не був безпосереднім свідком подій, то репортаж містить, подекуди, недостовірні факти.

Не оминула увагою газета й жорстокої розправи угорських солдатів над полоненими січовиками та українськими урядовцями⁶⁵. Без сумніву, що наведені виданням описи героїчного спротиву січовиків угорській агресії впливали на емоції української громадськості, особливо Галичини. Тому й не дивно, що польська цензура вдавалася до вилучення цих матеріалів з газети, а то й конфісковувала окремі її числа. Саме так сталося із випуском “Діла” за 25 березня 1939 р.⁶⁶ Повідомлення про локальні партизанські бої на Закарпатті з угорськими військами не сходили зі шпальт газети аж до початку квітня 1939 р., тобто до припинення більш-менш активного українського збройного опору.

⁵⁹ Роман Голіян, “Мадярщина посягає на Карпатську Україну”, “Діло”, 17 березня, № 60 (1939): 1.

⁶⁰ Ік. [Іван Кедрин], “Рівновагу духа”, “Діло”, 17 березня, № 60 (1939): 2.

⁶¹ Роман Голіян, “Загадочна тактика Німеччини”, “Діло”, 18 березня, № 61 (1939): 1.

⁶² Роман Голіян, “Завзяті бої за Хуст”, “Діло”, 19 березня, № 62 (1939): 1.

⁶³ “Діло”, 19 березня, № 62 (1939): 2.

⁶⁴ Там само, 1.

⁶⁵ “Діло”, 23 березня, № 66 (1939): 1.

⁶⁶ “Діло”, 25 березня, № 68 (1939): 1.

Переважно це були огляди європейської преси, а також дописи Р. Голіяна. Найбільше враження справляють дописи про масові знущання і розстріли угорськими окупантами січовиків і українських селян на шляху Севлюш – Хуст – Тячів⁶⁷.

Разом із тим, інформацію, яку подавала газета про кількість жертв, не завжди можна вважати достовірною, оскільки на той час точних підрахунків ще не було зроблено. Проте, це не заперечує самого факту жорстоких і чисельних убивств українців, які вчинило угорське військо. Прикладом цього є репортаж журналіста Олександра Севрюка, очевидця вступу угорського війська до Хусту, й автора допису про ці події у “Ділі”⁶⁸.

Із припиненням організованого опору угорській окупаційній армії інформація про події на Закарпатській Україні все рідше з’являється на сторінках газети, хоча час від часу згадки про окремі партизанські і диверсійні акції українського опору з’являлись на її шпальт ще упродовж наступних кількох місяців, аж до вибуху Другої світової війни.

Уроки війни в оцінках “Діла”.

Поразка Карпатської України у війні з Угорщиною спонукала редакцію газети проаналізувати її причини та наслідки для української національно-визвольної боротьби. Звичайно, що українська громадськість зустріла поразку з болем, розчаруванням і навіть зневірою у перспективі відновлення національної державності. Першим відреагував на цю подію редактор І. Кедрин у час, коли ще тривали бойові дії. До цього питання він ще раз повернувся уже після окупації Карпатської України, опублікувавши у “Ділі” статтю “Що знаємо та чого не знаємо”. Можна навіть стверджувати, що вона мала певною мірою програмний характер.

Передусім автор торкається проблеми стану і перспектив української справи після втрати державності Карпатською Україною. Публіцист не отожднює її з загальноукраїнською поразкою. “З найбільшим притиском, – зазначається у статті, – мусимо ствердити, що останніх подій у ніякому разі не можна утотожнювати з якоюсь українською національною катастрофою. Невдача українських змагань на одному відтинку, на одному кусні української етнічної території – це ще не невдача цілої справи, для якої не існує невдача так довго, як довго існує живий нарід та його жива і викристалізована політична думка”⁶⁹. Редактор також робить оцінку історичного значення боротьби Карпатської України за незалежність, яка, на його думку, залишила тривкі цінності, що “не можуть не мати позитивних наслідків без огляду на які-небудь теперішні і дальші зміни”⁷⁰.

Після поразки в угорсько-українській війні українська громадська думка звинувачувала Німеччину у тому, що та не виконала перед Карпатською Україною обіцянок щодо її підтримки. Сам А. Волошин прямо називав її дії “зрадою”. Натомість прагматичну оцінку цій справі дає на сторінках “Діла” той же І. Кедрин. Журналіст переконував, що “не можемо мати претенсій до Німеччини за ту зміну її тактики, яка їй казала відмовитись від дальшої підтримки...”⁷¹. Автор пояснює, що з розгромом колишньої Чехословаччини німці здобули “максимум військово-політичних та господарських користей”, що дало їм змогу “закріпитись якомога більше і сильніше у Середній Європі та через те мати змогу безпосередньо продовжувати свою експанзію на Балкани та інші краї де німці мають свої життєві інтереси”⁷². Дійсно, передбачення журналіста виявилось пророчим і здійснилося уже через пів року, у вересні 1939 р.

Газета також цілком правильно визначила і причини поразки Карпатської України у війні з Угорщиною. Головною з них вона вважала її мілітарну слабкість, а на міжнародній арені – брак надійного союзника і неоправдану ставку на Німеччину. Останнє було прозорим натяком на зовнішньополітичні орієнтири українського націоналістичного табору. Не виникало сумнівів, що провідну роль у конструюванні карпатоукраїнської державності відіграла Організація Українських Націоналістів. Водночас, редакція “Діла” ні на йоту не заперечувала самопожертви і героїзму мужніх захисників, котрі зі зброєю в руках стали боронити Карпатську Україну.

⁶⁷ Роман Голіян, “Голгота Карпатської України”, “Діло”, 24 березня, № 67 (1939): 1.

⁶⁸ Олександр Севрюк, “Трагічні дні в Хусті”, “Діло”, 1 квітня, № 75 (1939): 2–3.

⁶⁹ Ік.[Іван Кедрин], “Що знаємо і чого не знаємо?”, “Діло”, 21 березня, № 64 (1939): 2.

⁷⁰ Там само.

⁷¹ Ік.[Іван Кедрин], “Що знаємо і чого не знаємо?”, “Діло”, 26 березня, № 64 (1939): 2.

⁷² Там само.

Висновки. У підсумку можна констатувати, що події угорсько-української війни 1939 р. перебували у центрі уваги редакції газети “Діло”. Матеріали поміщені на її шпальтах усесторонньо висвітлювали генезу війни, її перебіг і наслідки. Загалом вони відзначались інформативною насиченістю, а також аналітичними викладками. Передусім це стосувалось передбачення, що поступки західних демократій, жертвою яких стала Карпатська Україна, лише заохочуватимуть агресора до втілення своїх експансіоністських планів.

REFERENCES

- “Apetyty rostut”, “*Dilo*”, 14 zhovtnia, '228 (1938). (in Ukrainian).
- Baitsar Andrii, “Vydatni vynnykivchany. Holiian Roman – starshyna UHA i Armii UNR”, 18 zhovtnia 2018 r., rezhym dostupu 1.01.2025, https://baitsar.blogspot.com/2018/10/blog-post_23.html (in Ukrainian).
- Barvinskyi Bohdan, “Do spravy “tysiacholittia” polsko-uhorskoj hranytsi”, “*Dilo*”, 16 zhovtnia, № 230 (1938). (in Ukrainian).
- “Chesko-slovatsko-zakarpatska federatyvna derzhava”, “*Dilo*”, 11 zhovtnia, № 225 (1938). (in Ukrainian).
- “Choho khoche ukrainske Zakarpattia”, “*Dilo*”, 8 zhovtnia, '221 (1938). (in Ukrainian).
- “Dalshi madiarski fantazii na temu Karpatskoj Ukrainy”, “*Dilo*”, 20 lystopada, № 258 (1938). (in Ukrainian).
- Danko [Trotskyi] Mykola, “Evropeiska kriza y ukrainska sprava”, *Dilo*, 2 zhovtnia, № 218 (1938). (in Ukrainian).
- “*Dilo*”, 23, bereznia, '66 (1939). (in Ukrainian).
- “*Dilo*”, 25, bereznia, '68 (1939). (in Ukrainian).
- “Dyversanty ohrabyly poshtovyi uriad na pivnichnomu pohranychchi Karpatskoj Ukrainy”, “*Dilo*”, 17 lystopada, № 255 (1938). (in Ukrainian).
- Heletei Roman [Holiian Roman], “U novii stolytsi”, “*Dilo*”, 24 lystopada, № 261 (1938). (in Ukrainian).
- Holiian Roman, “Budapesht chekaie i nadiietsia”, “*Dilo*”, 23 zhovtnia, № 236 (1938) (in Ukrainian).
- Holiian Roman, “Holhota Karpatskoj Ukrainy”, “*Dilo*”, 24 bereznia, № 67 (1939). (in Ukrainian).
- Holiian Roman, “Karpatska Ukraina boronyt svoikh kordoniv”, “*Dilo*”, 16 bereznia, № 59 (1939). (in Ukrainian).
- Holiian Roman, “Madiarshchyna posiahaie na Karpatsku Ukrainu”, “*Dilo*”, 17 bereznia, № 60 (1939). (in Ukrainian).
- Holiian Roman, “Madiarshchyna strymala boievu aktsiiu”, “*Dilo*”, 16 bereznia, № 59 (1939). (in Ukrainian).
- Holiian Roman, “Rishaietsia dolia Slovachchyny y Karpatskoj Ukrainy”, “*Dilo*”, 15 bereznia, № 58 (1939). (in Ukrainian).
- Holiian Roman, “Zahadochna taktyka Nimechchyny”, “*Dilo*”, 18 bereznia, № 61 (1939). (in Ukrainian).
- Holiian Roman, “Zavziati boi za Khust”, “*Dilo*”, 19 bereznia, № 62 (1939). (in Ukrainian).
- “Hori imiim sertsia”, “*Dilo*”, 4 lystopada, № 245 (1938). (in Ukrainian).
- Ik. [Kedryn Ivan], “Rivnovahu dukha”, “*Dilo*”, 17 bereznia, № 60 (1939). (in Ukrainian).
- Ik. [Kedryn Ivan], “Shcho znaiemo i choho ne znaiemo?”, “*Dilo*”, 26 bereznia, № 64 (1939). (in Ukrainian).
- “Karpatska Ukraina – samovystachalna”, “*Dilo*”, 11 lystopada, № 250 (1938). (in Ukrainian).
- Khraplyvyi Yeven, “Karpatska Ukraina v chyslakh”, “*Dilo*”, 16 zhovtnia, № 230 (1938). (in Ukrainian).
- “Kinets odnoi doby”, “*Dilo*”, 9 hrudnia, '274 (1938). (in Ukrainian).
- “Konstytutsiia Chekhoslovachchyny i Zakarpatska Ukraina”, “*Dilo*”, 12 zhovtnia, № 226 (1938). (in Ukrainian).
- Krasnodemska Iryna. “Karpatska Sich” v oboroni ukrainskoj derzhavnosti, *Visnyk Lvivskoho universytetu, Seriiia istorychna* 53 (2017). (in Ukrainian).
- “Madiarski dyversiini hrupy vdyraiutsia na Zakarpatsku Ukrainu”, “*Dilo*”, 15 zhovtnia, № 229 (1938). (in Ukrainian).
- “Madiary pryznaiutsia do vyny”, “*Dilo*”, 9 liutoho, № 29 (1939). (in Ukrainian).
- “Nezadovolenyi Tsat-Matskevych daruie “madiarsku Rus””, *Dilo*, 4 zhovtnia, № 219 (1938).
- “Nimetskyi chasopys pro intsydent pid Mukachevo”, “*Dilo*”, 19 sichnia, № 12 (1939). (in Ukrainian).
- “Nova dyversiia madiarskykh terorystiv”, “*Dilo*”, 7 liutoho, № 27 (1939). (in Ukrainian).
- “Nova svoboda”, Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy, rezhym dostupu 31.12.2024, <https://esu.com.ua/article-72301> (in Ukrainian).
- Pachovskyi Vasyl, “Karpatska Ukraina v istorii”, “*Dilo*”, 16 zhovtnia, № 230 (1938). (in Ukrainian).
- Pahiria Oleksandr i Posivnych Mykola. “Hibrydna viina Uhorshchyny ta Polshchi proty Karpatskoj Ukrainy u 1938–1939”, *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh* 21 (2016). (in Ukrainian).
- Pahiria, Oleksandr, Karpatska Sich: viiskove formuvannia Karpatskoj Ukrainy (Kyiv: Tempora, 2010). (in Ukrainian).
- “Pohroza”, “*Dilo*”, 29 zhovtnia, № 251 (1938). (in Ukrainian).
- “Pohrom sovitiv”, *Dilo*, 4 zhovtnia, № 219 (1938).
- “Presa v Latvii pro Zakarpatsku Ukrainu”, *Dilo*, 2 zhovtnia № 218 (1938). (in Ukrainian).
- “Proshchannia Uzhhorodu”, “*Dilo*”, 10 lystopada, № 249 (1938). (in Ukrainian).
- “Praha – Khust iz lvivskoi perspektyvy”, “*Dilo*”, 15 bereznia, № 58 (1939). (in Ukrainian).
- “Pro dyversii. (“Povstantsi” pozycheni z madiarskoj armii)”, “*Dilo*”, 16 zhovtnia, № 230 (1938). (in Ukrainian).
- “Rolia Karpatskoj Sichi u zakriplenni karpato-ukrainskoj derzhavnosti”, “*Dilo*”, 28 liutoho, № 45 (1939). (in Ukrainian).

- Sevriuk Oleksandr, “Trahichni dni v Khusti”, *“Dilo”*, 1 kvitnia, № 75 (1939). (in Ukrainian).
- Shtefan Avhustyn, *Avhustyn Voloshyn. Prezydent Karpatskoi Ukrainy* (Toronto: Karpatskyi doslidnyi tsentr, 1977). (in Ukrainian).
- “Shchob ne vyty z vpravy”, *“Dilo”*, 17 sichnia, № 10 (1939). (in Ukrainian).
- Stercho Petro, *Karpato-Ukrainska Derzhava. Do istorii vyzvolnoi borotby karpato-ukraintsiv u 1919–1939 rokakh*. Repr. vyd. Lviv: Za vilnu Ukrainu, 1994. (in Ukrainian).
- “Straik i manifestatsii polskykh studentiv u Lvovi”, *“Dilo”*, 17 lystopada, № 255 (1938). (in Ukrainian).
- “Sutychky na pohranychchi mizh Madiarshchynoiu ta Zakarpatskoiu Ukrainoiu i Slovachchynoiu”, *“Dilo”*, 13 zhovtnia, № 227 (1938). (in Ukrainian).
- “Tsilyi svit hliadyt z podyvom na heroisku oboronu samostiinosti Karpatskoi Ukrainy”, *“Dilo”*, 4 liutoho, № 25 (1939). (in Ukrainian).
- “U Karpatskii Ukraini rozbyti dvi dyversantski vatahy”, *“Dilo”*, 30 lystopada, № 266 (1938). (in Ukrainian).
- “Ukrainskyi memoriial do polskoho uriadu u spravi Zakarpattia”, *“Dilo”*, 12 zhovtnia, № 226 (1938). (in Ukrainian).
- Vehesh Mykola i Fedaka Stepan, *Derzhavotvorchy protsesy v Karpatskii Ukraini (1938–1939): khronolohiia podii, bibliohrafiia* (Uzhhorod: UzhNU, 2022). (in Ukrainian).
- Vehesh Mykola i Vidnianskyi Stepan. *Avhustyn Voloshyn* (Uzhhorod: UzhNU, 2022). (in Ukrainian).
- Vehesh Mykola i Zadorozhnyi Volodymyr. *Velych i trahediia Karpatskoi Ukrainy: istoryko-populiarnyi narys* (Uzhhorod: Zakarpatske tovarystvo Znannia, 1993). (in Ukrainian).
- Vehesh, Mykola, *Karpatska Sich: storinky istorii (1938–1939 rr.)* (Uzhhorod: UzhNU, 1996). (in Ukrainian).
- “Visty z Zakarpattia”, *“Dilo”*, 19 zhovtnia, 232 (1938). (in Ukrainian).
- “Zahroza rozvalu Chekho-Slovachchyny”, *“Dilo”*, 12, bereznia, № 57 (1939). (in Ukrainian).
- “Zaiava min. Beka pro Karpatsku Ukrainu”, *“Dilo”*, 25 sichnia, № 16 (1939). (in Ukrainian).
- “Zakarpatska Ukraina vytaie svoikh ministriv”, *“Dilo”*, 14 zhovtnia, № 228 (1938). (in Ukrainian).
- “Zakarpattia. Pershi chasopysy pislia perervy”, *Dilo*, 4 zhovtnia, № 219 (1938). (in Ukrainian).
- Zazamskyi M., “Chy y tse u fashystivskomu styli?”, *Dilo*, 4 zhovtnia, № 219 (1938). (in Ukrainian).

HUNGARY’S WAR ON CARPATHIAN UKRAINE THROUGH THE PERSPECTIVE OF THE NEWSPAPER *DILO*

Viktor HOLUBKO

Ivan Franko National University of Lviv,
The Department of Local History
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine
e-mail: vholubko@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0001-9040-4516

In the second half of the 1930s, the international situation deteriorated significantly, with the world facing the looming threat of a new global conflict. The early stages of this development unfolded across Central and Eastern Europe, encompassing parts of Ukrainian territory, including Transcarpathia, which was then a region within the Czechoslovak Republic. Amid the deepening political crisis in Czechoslovakia, triggered by the aggressive policies of Nazi Germany, Transcarpathian Ukrainians began to actively pursue national self-determination. For the first time in many years, this issue garnered attention from European public and political discourse. In October 1938, Transcarpathia was granted autonomous status. However, it soon became a target of territorial ambitions by Horthy’s Hungary, culminating in open aggression against Carpathian Ukraine, which declared its independence in March 1939. The escalating international tensions and the threat of another world war became dominant topics in the European press. The Ukrainian newspaper *Dilo* was the sole publication that comprehensively documented the genesis and progression of the Hungarian-Ukrainian war. Its editorial team provided in-depth coverage of the political, ideological, and military dimensions of the war, analyzing its significance within the broader Ukrainian liberation struggle. Furthermore, *Dilo* explored the reasons behind Carpathian Ukraine’s defeat in its armed confrontation with Hungary and reflected on the lessons drawn from this pivotal episode.

Key words: Carpathian Ukraine, Hungarian-Ukrainian War, “Carpathian Sich”, Hungary, Czechoslovakia, Poland, newspaper “Dilo”, Munich Agreement, Vienna Arbitration, World War II.